

**ФОРМУВАННЯ ГУМАНІЗМУ, ЛЮДЯНОСТІ ЯК ЯКОСТІ
ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ТВОРІВ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті піднята актуальна проблема – формування високих моральних рис, людяності як важливої, необхідної якості особистості. Обґрунтовується важливість вивчення педагогічної та літературної спадщини В. О. Сухомлинського.

У морально-етичній площині сучасного динамічного суспільства чимало проблем пов'язано зі стрімким, напруженим стилем життя: руйнуються усталені, традиційні взаємини, морально-етичні принципи. Спостерігається певна суперечність між формальним проголошенням людини найвищою цінністю суспільства та реальним, далеко не гуманним, ставленням суспільства до неї і самих людей одне до одного. Тож сьогодні першочерговим завданням кожного педагога є виховання людяності, високих моральних рис, гуманності юної особистості, яка творитиме майбутнє. Гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, є одним із принципів реалізації Державної Національної програми «Освіта» (Україна – XXI ст.) Необхідність гуманізації педагогічного процесу не підлягає сьогодні сумніву. Але для чого нам вигадувати щось нове, коли ми маємо величезне надбання – досвід відомого педагога – гуманіста В. О. Сухомлинського, який не втрачає свого значення і сьогодні. На високому рівні використовуються його педагогічні ідеї, які є джерелом нового педагогічного мислення. На основі його художніх творів варто проводити уроки доброти і людяності, адже кожен із них пробуджує в нас найкращі риси.

Метою статті є аналіз та використання педагогічної та літературної спадщини В. О. Сухомлинського з погляду формування гуманізму, людяності як якостей особистості.

Уже майже сорок п'ять років немає серед нас Василя Олександровича, але його незрима присутність досить відчутна. Більше того, популярність народного вчителя, видатного педагога, ученого й мислителя сьогодні навіть ширша, ніж за його життя. І це закономірно: з височини років ідеї, думки, рекомендації В. О. Сухомлинського, що витримали випробування життям, знайшли і творче застосування в практиці тисяч освітян, бачаться ще більш актуальними та значущими.

До висвітлення цього питання зверталось чимало дослідників (Н. Калениченко, М. Антонєць, М. Боришевський, Ж. Омельченко). Більшість із них гуманізм педагогічної спадщини видатного педагога висвітлює як загальний принцип його

* © Червотока І. І.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

систему. В. О. Сухомлинський розглядав гуманізацію на соціальному, державному рівнях як принцип існування взаємин між суспільним і особистим, як сутність педагогіки, як мету формування взаємин. Гуманізм взаємин людини й колективу, на його думку, – це діалектична єдність двох взаємопов'язаних сторін. З одного боку, – відповідальність і піклування людини про людину й колектив, а з іншого – це проїняття діяльності всього колективу духом відповідальності за людей [1, с. 5].

Як справді народний учитель, він створив цілісну та ефективну систему виховання Людини і Громадянина, систему, спрямовану на всебічний розвиток особистості, показав зразки педагогічної майстерності, запропонував низку оптимальних методик навчання і виховання, розробив численні рекомендації та поради педагогічним працівникам. У передмові до твору «Серце віддаю дітям» він підкреслює: «Що було найголовнішим у моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей» [6, с. 7].

Гуманістична основа спадщини педагога ґрунтується на положеннях про безумовну неповторність людини, її свободу і гідність, на створення умов для всебічного розвитку особистості та щастя кожної людини.

«Гуманізм педагогіки полягає в тому, щоб людина, якій непосильне те, що посильне переважній більшості людей, не почувала себе неповноцінною, відчувала радість індивідуальної праці, радість творчості...» [6, с. 38].

Багата спадщина В. О. Сухомлинського простими, доступними казками. Як стверджував сам автор, казка – це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки. Дотримуючись настанов В. О. Сухомлинського, ми повинні прагнути, щоб учні не лише слухали й переказували їх, а й самі активно долучалися до казкової творчості, яка формує в дітей розуміння добра, краси під час пізнання навколишнього світу. Більшість його творів на морально-етичну тему закінчуються запитаннями, які спонукають дітей до самостійної розумової діяльності, моральних оцінок.

Філософією доброти і людяності проїняті всі літературні твори талановитого педагога, звернені до дітей, спрямовані на те, щоб олюднювати дитячі почуття, думки, ставлення до людських цінностей. Так, в оповіданні «Іменини» як спонукання до роздумів звучить для читачів запитання матері до доньки: «Підлога буде чиста, а душа?»; «Хай я буду ваша, бабуся», – щиросердо звертається дівчинка до самотньої бабусі в одноіменному оповіданні. «Радіє бабуся Марія. Дякує нам...», – думають діти з оповідання «Протоптали доріжку».

Григорій Сковорода свого часу стверджував: моральний розвиток дитини має спиратися насамперед на її вдячність батькам. І Василь Сухомлинський також переконував, що коріння моральності закладається в сім'ї, що люди з кам'яним серцем найчастіше виростають саме в тих сім'ях, де батьки віддають дітям усе і не вимагають від них нічого. Діти, таким чином,

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

стають бездушними споживачами радощів, навіть і не замислюючись про те, звідки та радість прийшла і якою ціною завойована. Так і з'являються паростки байдужості і безсердечності. «Ніякі чесноти, – переконує В. О. Сухомлинський, – не знайдуть місця в серці, жорстокому до своєї матері. На чортополосі не розквітне троянда».

Про здатність дітей розуміти емоції та почуття найрідніших людей – матері, батька – співчувати, допомагати їм ідеться в оповіданнях: «Кому іти по дрова?», «Чому мама тепер плаче?», «Татусеві очі», «А серце тобі нічого не наказало?»

Цікавою та корисною з цього погляду є «Батьківська педагогіка», у якій переконливо звучать гуманістичні мотиви в підходах до виховання дітей у сім'ї. Навіть назви публікацій вже самі по собі спонукають батьків замислитися: «Кому віддає тепло свого серця твій син?», «Нехай увійде в серце твого сина краса праці», «Нехай буде у вашого сина добре серце», «Добре почуття – джерело людяності». Тут викладено важливі педагогічні міркування для батьків і педагогів про те, що дитяча доброта не може бути знеособленою, знелюдненою, а серце малюка не може стати добрим, якщо немає чогось або когось – рослини, тварини, людини – у які він вкладатиме свої душевні сили.

Цінною у плані виховання духовності, гуманізму у творчому доробку В. О. Сухомлинського є праця «Як виховати справжню людину». Вона наповнена повчаннями, своєрідними заповідями, зверненими до юнаків і дівчат та рекомендаціями мудрої людини, якими засобами можна досягти бажаних результатів морально-духовного становлення. Ось лише деякі з них: «1. Ти народився людиною. Але людиною треба стати. Справжня людина виражає себе в переконаннях і почуттях, волі і прагненнях, у ставленні до людей і до самої себе <...>. 4. Люби людей. Любов до людей – це твоя моральна серцевина. Живи так, щоб твоя серцевина була здоровою, чистою і сильною. Бути справжньою людиною – це значить віддавати сили своєї душі в ім'я того, щоб люди навколо тебе були красивішими, духовно багатшими, щоб у кожній людині, з якою ти зустрічаєшся в житті, залишилося щось хороше від тебе, від твоєї душі» [8, с. 158]

Дбаючи про соціальну адаптацію сучасної дитини, батьки і вихователі мають приділяти належну увагу вихованню в дітей співчуття.

На запитання, чи варто дитині розповідати про людські страждання і горе, а тим більше демонструвати їх, Василь Олександрович відповідав ствердно. Він радив привертати увагу дітей до проблем старих, немічних, самотніх людей, інвалідів, викликати співчуття, бажання допомагати, полегшувати їхні страждання. Сучасні дослідження засвідчують, що в дітей часто відсутнє співчуття до дорослих людей. Вони більш схильні проявляти його до тварин, малюків і до самих себе як

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

до найбільш беззахисних, слабких істот. А дорослі, на їхню думку, не потребують допомоги.

Замислимося над словами великого педагога і візьмемо їх для себе за правило: «Я глибоко переконаний, дорогі батьки і вчителі: людина починається з того, що вона бере близько до серця турботи і печалі, тривоги й хвилювання іншої людини, – казав він. – З того, що біль серця іншої людини стає болем її серця. Пам'ятайте, що найпотрібніше вашому синові піклування про нього – це ваше піклування про те, щоб у його серце увійшли радості й печалі інших людей».

В. О. Сухомлинський одним із перших порушив тему інклюзивного виховання. Читаючи казку «Горбатенька дівчинка», діти вчать ся милосерддю, у них розвиваються такі риси як людяність, співчуття. Працюючи над текстом, учням можна запропонувати такі запитання:

– Як ви гадаєте, чому вчитель так хвилювався? (Боявся, щоб учні не проявили жорстокість)

– Як відреагували діти?

– Чи можна сказати, що між учнями цього класу та вчителем було повне взаєморозуміння? (Діти розуміли вчителя з одного погляду)

– А якби діти були жорстокими і немилосердними, як би вони себе повели?

– Яка головна думка оповідання «Горбатенька дівчинка»? (Ніколи не можна сміятися над вадами інших дітей; потрібно бути терпимим до чужого горя; не залишати наодинці немічних, інвалідів.)

– Як треба ставитися до таких людей?

– Як би ви по-іншому назвали це оповідання?

– Чому нас навчило це оповідання?

– Що вас найбільше вразило?

– Який ви для себе зробили висновок?

– Яке речення висловлює головну думку твору?

В. О. Сухомлинський повчав молоде покоління: «Ти живеш серед людей. Не забувай, що кожен твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна. Перевіряй свої вчинки, запитуючи самого себе: чи не робиш ти зла людям? Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре».

Найкраще питання гуманізму, людяності розкривається у казках «Бо я – людина», «Важко бути людиною». Цілком логічно звучить запитання хлопчика до свого батька: «Тату, а ви хіба не людина?» та твердження Романа: «Важко бути людиною!»

Результатом моєї педагогічної діяльності та підтвердженням актуальності даної теми є казки, створені дітьми. Так у казці учениці 5 класу «Як Лісовик з Іванка Людину зробив» головною є думка: називатися людиною – це ще не значить нею бути.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

Дійсно, людиною бути дуже важко. Становлення людяності по-справжньому відбуватиметься тоді, коли дитина відчуватиме, що її серце аж заходиться, а очі світяться від радості і гордості за свої власні добрі справи, зроблені для інших людей.

Великий гуманіст В. О. Сухомлинський закликав усіх виховувати в собі людину і переконував, що учитися на людину треба все життя.

Школа була і завжди залишається центром виховання в маленькій людині майбутнього громадянина дзеркальної чистоти, високої духовності, доброти і чуйності, радості пізнання, доброзичливості і людяності. Добре було б, коли поряд було б тільки те, до чого і до кого ми повинні прагнути, рівнятись. Але життя є життя. Особливо в сучасний період, коли воно є досить важким для батьків, дітей. Всі негаразди суспільства відбиваються на підростаючому поколінні, яке бачить розвал економіки, невиконання конституційних норм, насильство і рекет на екранах телевізорів та в Інтернеті. Тому нелегко нині працювати вчителю. І все ж ми формуємо майбутнє України. На наш погляд, сьогоднішнє вирішення проблеми гуманізації людських відносин потребує особливої уваги, бо оточення не сприяє формуванню у дітей рис гуманності.

Отже, ідеї В. О. Сухомлинського, його думки актуальні для сьогодення, адже ніколи не втратять своєї цінності такі риси як доброта, людяність.

Література:

1. Воронова Л. М. Ідеї гуманної педагогіки в педагогічній спадщині В. Сухомлинського /Л. М. Воронова // Таврійський вісник освіти. – 2015. – №1. – С. 5–102.
2. Зязюн І. А. Морально-естетичні погляди В. О. Сухомлинського / І. А. Зязюн, Є. Г. Родчанін. – К., 1980. – 158 с.
3. Ідеї В. О. Сухомлинського в сучасному освітньому просторі // Педагогічна майстерня. – 2014. – №5. – С. 2–14.
4. Козак І. В. Формування гуманістичного світогляду учнів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського / І. В. Козак // Педагогіка і психологія. – 2011. – №2. – С. 105–115.
5. Пожарська Л. В. Гуманістичні погляди В. О. Сухомлинського / Л. В. Пожарська // Педагогічна майстерня. – 2015. – №2. – С. 36–39.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. // Вибрані твори: у 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. –Т. 3. – С. 7–279.
7. Сухомлинський В. О. Чиста криниця: Казки, оповідання, етюди: Для сімейного читання / В. О. Сухомлинський / упоряд. О. В. Сухомлинської; передм. Д. С. Чередниченка. – К.: Веселка, 1993. – 287 с.
8. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. // Вибрані твори: у 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 149–416.